

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΛΑΧΟΣ

Η «Οριακή» γνώση
και η Απρόσιτη ηθική

Βασίλης Βλάχος
Η «Οριακή» γνώση και η Απρόσιτη ηθική

Κείμενο: Βασίλης Βλάχος

Σελιδοποίηση, σχεδιασμός εξωφύλλου, εκτύπωση:

Εκδόσεις Ζήτη • www.ziti.gr

© 2024 Βασίλης Βλάχος

ISBN: 978-960-456-634-1

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση με οποιονδήποτε τρόπο μέρους ή όλου του παρόντος βιβλίου, χωρίς την προηγούμενη έγγραφη άδεια του συγγραφέα.

*Στη μνήμη της μητέρας μου
(1914-1983)*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Α, Β, Γ	7
Α. Η δυναμική των αντιθέσεων	11
Β. Η θεσμική παρουσία του ανθρώπου και η προοπτική του	25
Γ. Προσέγγιση του μεταφυσικού στοιχείου	45
α. Προλεγόμενα	45
β. Εκδοχές	50
γ. Συμπεράσματα εκδοχών	78
δ. Γενικό συμπέρασμα	82
Επίλογος	86

Εισαγωγή

Α. Οι κατακτήσεις του ανθρωπίνου πνεύματος είναι, κατά κανόνα, προϊόντα Διαλεκτικής, που σημαίνει εκμαίευση της αλήθειας διά μέσου των αντιθέσεων. Εφόσον οι όποιες αντιθέσεις όταν «αξιώνονται» να φτάσουν στη σύνθεση ή στην ανάδειξη της επικρατέστερης θέσης, «προικίζουν» την αλήθεια με ακλόνητο κύρος.

Αποκαλυπτικό παράδειγμα γι' αυτό αποτελεί η θέση των προσωκρατικών φιλοσόφων που υποστήριζαν, ως υλοζωϊστές, σε ό,τι αφορά την οντογένεση, διαφορετικά στοιχεία: τη φωτιά, το νερό και τον αέρα, ως αρχές και αιτίες προέλευσης του κόσμου. Τελικά και οι τρεις αυτοί ογκόλιθοι της σκέψης (Ηράκλειτος, Θαλής, Αναξίμενης) συγκλίνουν και συνυπάρχουν στην κοινή διαπίστωση: πως δεν υπάρχει «ζώσα» ύπαρξη άνευ και πέραν αυτών των τριών στοιχείων.

Σ' αυτό συνηγορούν όλες οι αλήθειες «a priori» και «a posteriori» που παρά τον αντιθετικό τους χαρακτήρα, καταδεικνύουν επαγωγικά ή παραγωγικά την παγίωση και ολοκλήρωση μιας επιμέρους αλήθειας.

Για παράδειγμα η έννοια του ορθογωνίου τριγώνου αυτή καθ' εαυτή είναι μία a priori αλήθεια που οδηγεί στη λογική Πυθαγόρεια σχέση: $\alpha^2 = \beta^2 + \gamma^2$, σε ό,τι αφορά τις πλευρές του ορθογωνίου. Η σχέση όμως αυτή αποτελεί το θεμέλιο για την απόδειξη ενός πλήθους γεωμετρικών θεωρημάτων, που ούτως ή άλλως αποτελούν ακλόνητες a posteriori αλήθειες.

Επίσης η εφαρμογή του πυθαγόρειου θεωρήματος σε μια κατασκευή για τον υπολογισμό ενός υλικού, όπως και το αποτέλεσμα, γενικότερα, μιας εργαστηριακής έρευνας, εφόσον αποκλειστεί η περίπτωση του λάθους, αποτελούν εξίσου ακλόνητες «a posteriori» αλήθειες.

Με δεδομένο ότι οι «a priori» αλήθειες είναι «αυθύπαρκτες» και δεν χρήζουν καμιάς αποδεικτικής διαδικασίας, εάν κάποιος τις γνωρίζει, αποφαίνεται εκ του ασφαλούς, ενώ στις «a posteriori» δεν αποκλείεται η περίπτωση του λάθους κατά την αποδεικτική διαδικασία.

Αν και το όλο θέμα χαρακτηρίζεται από μια διαφοροποίηση απόψεων. Διότι σύμφωνα με την κλασική προσέγγιση του ορθολογισμού η μαθημα-

τική γνώση, γενικότερα οι λογικές αλήθειες και ό,τι είναι αποτέλεσμα αυστηρής συνεπαγωγής, θεωρείται ως a priori γνώση. (Πλάτων, Descartes, Spinoza, Leibniz).

Κάποιοι δε από τους Ορθολογιστές περιορίζουν τις a priori γνώσεις στις «εμφυτευμένες», από το Θεό, στο ανθρώπινο μυαλό ή ακόμη και τις θεωρούν αποκλειστικά προϊόν «εξελιγμένης ανάπτυξης»: όπως ο Chomsky και ο Fodor. Ωστόσο, συνήθως, οι εμπειριστές θεωρούν την όποια έννοια ως a posteriori, δηλαδή, καθαρά, αποτέλεσμα εμπειρίας: όπως: quine, Hume John Locke.

Το βέβαιο είναι πάρα το αντιθετικό τους πρόσημο, είναι σε θέση να πιστοποιήσουν την αλήθεια με ακρίβεια.

Αυτή η δυναμική των αντιθέσεων δίνει υπόσταση και «πνοή» και στην ποικιλία της γλωσσικής έκφρασης, διότι οριοθετεί και τις πιο έγκυρες νοηματικά αλήθειες. Για παράδειγμα: ζωή - θάνατος, ανάλογος - αντίστροφος, βουνό - πεδιάδα, φυτοφάγο - σαρκοφάγο, παμφάγο, άρτιος - περιττός, προϊστάμενος - υφιστάμενος, ισότητα - ανισότητα, κίνηση - ακινησία, κ.ο.κ.

Αυτό συμβαίνει, διότι η ειδοποιός διαφορά, που αντιδιαστέλλει το νόημα τους, είναι ολοφάνερη.

Με τη δυναμική των αντιθέσεων οι λέξεις, «ζευγαρώνοντας» με κατάλληλες προθέσεις, «συνωμοτούν» και μεταλλάσσουν το αρχικό τους νόημα όπως: ίσταμαι - συνίσταμαι - δίσταμαι, προϊσταμαι - υφίσταμαι. Ανάστημα - απόστημα - κατάσταση - διάστημα.

Το παιχνίδι λοιπόν των λέξεων με τις νοηματικές αντιθέσεις είναι εντυπωσιακό. Οι λέξεις ακροβατούν, αλλά και ισορροπούν, αρκεί ο ηνίοχος της γλώσσας να μπορεί να αντιληφθεί, κατά περίπτωση, τη μεταμόρφωση των λέξεων, που όντως θυμίζουν Ομηρικό Πρωτέα, και αγγίζουν έτσι εκφραστικά «το μέγιστον» του αισθητικού αποτελέσματος. Για παράδειγμα ένα «λεκτικό πυροτέχνημα» νοηματικής μετάλλαξης που εκπλήσσει εντυπωσιακά είναι: πρόοδος → προϋδος → φροϋδος (μάταιος). Ανάλυση: (πρό + όδος) → πρόοδος → φροϋδος: Δηλαδή η δάσυνση της λέξης «όδος», μεταφέρεται στην αρχή της λέξης: (πρόοδος), προφανώς για να τονίσει τη μετάπτωση του νοήματος από θετικό σε αρνητικό: (πρόοδος - φροϋδος).

Με την ίδια λογική: Η σιωπή, η βραχυλογία και το γλωσσικό παραλήρημα, ενώ νοηματικά εκφράζουν τη μεγαλύτερη αντίθεση, μπορούν εξίσου να εκφράσουν μια ιδανική κατάσταση και να προσεγγίσουν την αλήθεια στο

μέγιστο δυνατό βαθμό. Αλλά και το ψεύδος, που σχεδόν πάντα ταυτοποιείται με αρνητικό πρόσημο, έχει τη δύναμη να κάνει την αλήθεια να σιωπήσει, διότι αυτή, ως «δίκικοπο μαχαίρι», ενίοτε, αν ειπωθεί, μπορεί να βλάψει ανεπανόρθωτα.

Οι λέξεις, όμως με τις όποιες αντιθέσεις, δεν ταυτοποιούν μόνο πράγματα και καταστάσεις, αλλά και αποκαλύπτουν πως το «καλό» με το «κακό» συνυπάρχουν και συλλειτουργούν.

Για παράδειγμα ο δόλος (Δούρειος Ίππος) έφερε το θρίαμβο και την αποθέωση στους Έλληνες, πολιορκητές της Τροίας, όμως ταυτόχρονα και τη συμφορά και τον όλεθρο στους Τρώες. Οι καταστάσεις αυτές δε συνυπάρχουν απλά, αλλά αλληλοεπιδρούνται, με το «καλό» και το «κακό», σε κάθε περίπτωση, να αποκτούν αμφίσημη υπόσταση.

Οι λέξεις λοιπόν εκφράζουν την συνύπαρξη: καλού - κακού, αλλά έχουν τη δύναμη και να μεταλλάσσουν το καλό σε κακό και το αντίστροφο, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην πράξη.

Στο ίδιο θέμα αναφέρεται και ο Πλατωνικός Διάλογος «Κρατύλος», όπου τονίζεται ότι όλες οι αλήθειες «αφορμώνται» από τις λέξεις (ονόματα) προσωπικά πιστεύω και καταλήγουν σ' αυτές, εφόσον η γλώσσα ως πιστός υπηρέτης της λογικής, παρά τα όποια ολισθήματά της, δε μένει αμέτοχος στις όποιες αναθεωρήσεις του πνεύματος, προκειμένου να αποκαλυφθεί η αλήθεια.

Β. Αλλά και στη θεσμική εξέλιξη των κοινωνιών το «καλό» συνυπάρχει με το «κακό». Γι' αυτό ακριβώς, όσο κι αν οι θεσμοί υπηρετούν μακροχρόνιες ανάγκες δεν είναι «αλώβητοι» από τη φθορά του χρόνου. Διότι, ως ανθρώπινα «κατασκευάσματα», δεν είναι εντελώς «αποχρωματισμένοι» από την ιδιοτέλεια και τη σκοπιμότητα.

Προφανώς οι θεσμοί, ως αποκρυσταλλώσεις επιρροών μεταξύ γραπτού και Εθιμικού Δικαίου, αποβλέπουν κυρίως στην άμβλυνση των αντιθέσεων, που αναφέρονται σε μια οργανωμένη ανθρώπινη κοινωνία, και εξισορροπούν τις όποιες ανισότητες για την ασφαλή της πορεία.

Ωστόσο οι ρόλοι τους (αντιθέσεων - θεσμών), άλλοτε συμπορεύονται και άλλοτε αντιμάχονται μεταξύ τους «μέχρις τελικής πτώσεως». Διότι και οι ισχυρότερες θεσμικά κοινωνίες, φαίνεται να υπολείπονται αισθητά των αντιθέσεων που αδιακρίτως επιβάλλει ο πανίσχυρος φυσικός νόμος (του ισχυρού).

Παρά το απεριόριστο εύρος των αντιθέσεων και παρά τη θωράκιση των κοινωνιών με το κύρος των θεσμών, δεν είναι εφικτό πάντα κάποιος να διακρίνει με ευκρίνεια πού εστιάζεται το καλό και πού το κακό. Οι δυνάμεις αυτές συνήθως δρουνε δυσδιάκριτα.

Γ. Προσέγγιση του μεταφυσικού στοιχείου. Η κατάτμηση του επιστητού στις διάφορες επιστήμες επιτρέπει τη μελέτη του επίγειου βίου και τη συναγωγή συμπερασμάτων και νόμων, ώστε η ζωή του ανθρώπου να εξελίσσεται επί τα «βελτίω».

Επιτρέπει ακόμη την αναθεώρηση των εσφαλμένων απόψεων της επιστήμης και την αποκατάσταση του ορθού. Τη διείσδυση της επιστήμης στις άγνωστες πτυχές του επίγειου βίου και τη διατύπωση, ίσως, των πιο ανατρεπτικών θέσεων, σε ό,τι αφορά τους θεσμούς και τις συνήθειες του παρελθόντος. «Ενί λόγω» φωτίζει το άγνωστο και απελευθερώνει τον άνθρωπο από τα δεσμά της άγνοιας και του σκοταδισμού, χωρίς όμως ποτέ τα λάθη να αποκλείονται.

Εκεί όμως που γίνονται τα πιο δειλά και μετέωρα βήματα είναι το χαοτικό Σύμπαν, όπου οι νόμοι που διέπουν τη λειτουργία του είναι εξίσου χαοτικοί και ασύλληπτοι.

Διότι η όποια προσέγγιση του λειτουργικού χάους είναι κάτι το ανοίκειο προς τις ανθρώπινες αισθήσεις και εκφεύγει των δυνατοτήτων που η ίδια «η φύση» εμερίμνησε να οριοθετήσει.

Άρα η μελέτη του μεταφυσικού στοιχείου μπορεί να γίνεται εφικτή, μόνο μέσω του μύθου και των υποθέσεων. Μια τέτοια όμως προσπάθεια οφείλει να είναι υπό ακατάπαυστο έλεγχο και διαρκή αίρεση.

Όστόσο το άγνωστο πάντα ελκύει, διότι είναι συνυφασμένο με το μυστήριο. Όμως εάν υπάρχουν άυλες πνευματικές οντότητες, εκτός του θείου, που δρουνε ανεξάρτητα από το χώρο και το χρόνο, αυτές νοούνται ως υπαρκτές, μόνο μέσω της διαίσθησης ή της ενόρασης χάρισμα που σε ελάχιστους των θνητών ανήκει.